

Een poging tot reanimatie

Hoe je als Nederlander op het spoor van ‘verborgen schatten’ in Athene komt is soms een bizar verhaal... Het moet in de jaren tachtig bij een Grieks concert in Utrecht geweest zijn dat ik Stavriana Livadarou en haar man Harry Gen voor het eerst ontmoette. Stavriana, die wist dat ik me met *rebétika* bezig hield, vertelde me op een keer dat haar familie bevriend was geweest met de familie van Agápios Tomboulis en dat daar misschien wel een interessant verhaal in zat.

Tomboulis (met *oudóla*) op podium met onbekende muzikanten

Voor niet-ingewijden: Agápios Tomboulis was een beroemd *oud*-speler van Armeense afkomst¹, geboren in Konstantinopel. Op een gegeven moment is hij naar Griekenland verhuisd en heeft daar jarenlang een belangrijke rol in het muziekleven gespeeld. Met zijn *oud* (oosterse luit) trad hij voornamelijk op als begeleider van zangeressen. De naam Tomboulis paste wel bij hem, want ‘tombul’ betekent ‘mollig, dik’ in het Turks en Agápios was inderdaad een stevige jongen. Gezien zijn achternaam, zal dat wel een familietrekkje geweest zijn.

Bij gelegenheid herinnerde Stavriana mij eraan dat ik toch echt een keer met haar moeder moest gaan praten, want die kon van alles over Tomboulis vertellen. Maar op de een of andere manier kwam het ‘Tomboulis-project’ niet van de grond. Misschien kwam dat wel doordat Tomboulis niet een muzikant was die zich erg op de voorgrond drong. Hij stond vooral bekend als begeleider van zangers en zangeressen, van wie Roza Eskenazi – ook uit Istanbul afkomstig – wel de bekendste was. Tomboulis was de man die altijd voor een solide melodisch-ritmische basis zorgde. Behalve *oud* speelde Tomboulis ook een aantal andere instrumenten. Op de vele oude foto’s in het boek *Rebétika Tragóúdia*² van Ilías Petrópoulos zien we hem ook in de weer met een *çümbüş*³, een *toumbeleki* en twee nog niet nader geïdentificeerde snaarinstrumenten met een ronde houten klankkast.

Een goed begin is het halve werk

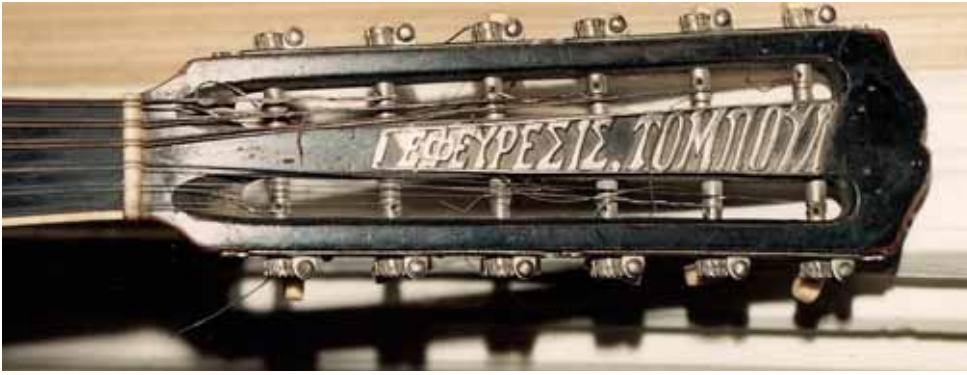
Toen we laatst het plan hadden opgevat om in de herfst weer eens op vakantie naar Griekenland te gaan, leek dat een goede gelegenheid om het Tomboulis-project eindelijk eens serieus aan te pakken. Ik belde Stavriana op en legde uit wat ik van plan was. Ze zegde onmiddellijk haar medewerking toe. Helaas was haar moeder inmiddels overleden en daar-

mee was een belangrijke informatiebron over Tomboulis weggevallen.

Maar er was inmiddels wel iets in mij wakker gemaakt en dat kwam door het volgende. Tijdens een van onze laatste ontmoetingen liet Harry Gen een aantal prachtige kleurenfoto’s zien, die hij tijdens een bezoek aan de kleindochter van Tomboulis in Athene gemaakt had. Ik kon mijn ogen bijna niet geloven. Er waren foto’s van de *oud* (luit) van Tomboulis, van zijn *toumbeleki* (metalen vaastrommel), van zijn *zília* (vingercymbaaltjes) en zelfs het stemfluitje waarmee hij zijn instrumenten stemde. Een aantal originele muziekinstrumenten van Tomboulis bestond dus nog! Er zat ook een foto bij van een merkwaardig soort platte ronde twaalfsnarige *oud*. Op het uiteinde van de hals zat een metalen plaatje *ΕΦΕΥΡΕΣΙΣ ΤΟΜΠΟΥΛΑ* (Uitvinding van Tomboulis) op stond⁴. Zou Tomboulis dat instrument zelf gebouwd hebben of was het – op zijn aanwijzingen – door een beroeps instrumentbouwer gemaakt? Toen ik de spaarzame literatuur, die er over Tomboulis bestond, raadpleegde, constateerde ik dat er bedroevend weinig over hem bekend was. Om te beginnen bestond er kennelijk een verschil van mening over wanneer hij geboren was. Ik vond vier verschillende geboortejaren: 1884, 1887, 1891 en 1893. Dat hij in Konstantinopel (Istanbul) geboren was, daar was iedereen het gelukkig over eens. Over de datum waarop hij overleden was, bleek ook onenigheid te bestaan.

Hoe het zo kwam

Ik vroeg aan Stavriana of zij contact op wilde nemen met Aleka – de kleindochter van Agápios Tomboulis en Stavriana’s jeugdviendin – en haar wilde vertellen van mijn plannen om het leven van haar grootvader in kaart te brengen. Daarna schreef ik een uitgebreide brief aan de kleindochter en legde uit naar wat voor informatie en materiaal ik op zoek was. Ik deed daar

Uiteinde hals van 12-snarige oudola met speciaal metalen opschrift 'ΕΦΕΥΡΕΣΙΣ ΤΟΜΠΟΥΛΑ' ('uitvinding van Tomboulis')

Onder: Agápios Tomboulis met Roza Eskenazi

de kleindochter van Tomboulis en maakte een afspraak voor de volgende dag bij haar thuis in de wijk Výrona. Hetzelfde huis waar grootvader Agápios en zijn gezin indertijd woonden. Aleka en haar man Christos ontvingen ons allerhartelijkst. Na de eerste kennismaking kwamen er al gauw stapels oude foto's op tafel. Foto's van Tomboulis in allerlei poses en situaties en uit allerlei perioden. Alleen, met zijn vrouw, met vrouw en kinderen, met Roza Eskenazi en met andere muzikanten. Toen we alle foto's bekeken hadden, werden de instrumenten van Tomboulis tevoorschijn gehaald: zijn *oud*, zijn *toumbeleki* en ook dat rare ronde snaar-instrument waar Harry Gen een foto van gemaakt had.

Tussen de bedrijven door maakte ik aantekeningen van hetgeen Aleka en Christos ons vertelden. Paula, mijn vrouw, fungeert bij dit soort gelegenheden als een soort tweede (en vaak beter) geheugen. Bij het afscheid nodigden Aleka en Christos ons uit om die zaterdag te komen eten. Een uitstekend idee, want er viel nog het nodige uit te zoeken. Intussen konden wij alle informatie verwerken en nieuwe vragen bedenken.

Licht in de duisternis

De zaterdagavond begon direct al goed: Aleka en Christos lieten ons een officieel document uit 1983 zien, een uittreksel uit het bevolkingsregister van Athene, waarin zeer gedetailleerde informatie over drie generaties Tomboulis stond. Zo las ik dat Agápios Tomboulis in 1884

mijn eerste voorlopige Tomboulis-dossier bij, vergezeld van een flink aantal vragen. Ik kreeg te horen dat we welkom waren. Inmiddels hoorde ik van Stavriana – en later in Athene ook van kleindochter Aleka – hoe het kwam dat beide families zulke nauwe banden hadden. Het bleek dat Stavriana's ouders een paar jaar – van eind 1943 tot 1947 – in Výrona bij de familie Tomboulis in huis hadden gewoond. Stavriana's vader en Aleka's vader kenden elkaar omdat ze bij hetzelfde bedrijf werkten: de ΔΕΗ, oftewel Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού Α.Ε., het Griekse elektriciteitsbedrijf. Eind 1943 was de familie van Stavriana door de bombardementen van de Engelsen op Athene dakloos geworden en de familie Tomboulis

besloot om het gezin Livadaros in huis te nemen, temeer daar Dímitra, Stavriana's moeder, hoogzwanger was. Ze hebben de nog overgebleven huisraad op een kar geladen en zijn te voet van de wijk Gizi naar Výrona gelopen, naar het huis van de familie Tomboulis. En zo beviel de moeder van Stavriana een paar maanden later van haar eerste kind en werd Tomboulis' dochter Chrysaví zijn *noná* (peettante). Na de oorlog verhuisde de familie van Stavriana terug naar Gizi, maar beide families bleven intensief contact houden.

Op naar Výrona, Athene!

In oktober 2011 vertrok het cold-case team naar Griekenland. In Athene aangekomen belde ik

1 'Agápios' is de Griekse versie van de Armeense voornaam 'Hagop'.

2 Het boek *Rebétika Tragoudia* van Ilías Petrópoulos is uitgegeven door Kedros (Athene, 1983) en staat vol liedteksten en authentieke foto's uit de hele *rebétika*-periode.

3 Een instrument van Turkse (Istanbul) origine, bestaande uit een ronde metalen pan met een vel over de opening en een lange hals. In feite een soort fors uitgevallen banjo met een vergelijkbaar geluid.

4 Er bestaat een bekende foto van Tomboulis samen met Roza Eskenazi en Dimitris Semsis (bijnaam: 'Salonikiós') en op die foto heeft hij een ander vreemdsoortig twaalfsnarig instrument in zijn handen, maar dat lijkt meer op een houten versie van een Turkse *çümbüş*. Sinds kort weet ik dat op dat instrument een zelfde plaatje zat. Op de tot nu toe gepubliceerde versies van die foto was dat niet te zien, maar in de onlangs uitgekomen DVD over Roza Eskenazi, 'My Sweet Canary', komt een haarscherpe reproductie van deze foto voor. Daarop is duidelijk ook een plaatje met *Εφευρεσις Τομπουλη* te zien.

Tomboulis. Boven zijn hoofd een paar *zilia* (metalen vingerbekkentjes, een soort castagnetten). Links een naamstempel en onder zijn stemfluitje met metalen opbergkokertje.

in Istanbul als de zoon van Iliás en Froso⁵ ter wereld was gekomen en dat hij op 17 september 1967 in Výrona was overleden. Hij bleek eerst getrouwd geweest te zijn met ene Froso en uit dat huwelijk waren twee kinderen voortgekomen, Iliás en Frangoulis. Maar Aleka vertelde ons dat er nog een derde zoon was geweest, Yorgos. Het bleek dat Yorgos in de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetters bij een razzia was doodgeschoten en dat zijn naam daarom niet in dit document voorkwam. In 1923 was Agápios Tomboulis hertrouwd met Alexandra Tachtsís en uit dat huwelijk werd dochter Avyí of Chrysavý geboren. En Aleka, onze gastvrouw, was daar weer de dochter van. Maar er wachtte ons nog een verrassing! Christos had alle oude foto's laten scannen en het bestand op een cd-ROM laten zetten. De avond kon niet meer stuk.

Oudóla dus

Ik heb Tomboulis natuurlijk niet persoonlijk gekend, maar uit verhalen van Stavriana en kleindochter Aleka komt hij naar voren als een aardige, goedmoedige, vrolijke persoonlijkheid, met veel gevoel voor humor. De meeste foto's van Tomboulis stralen dat ook duidelijk uit. Stavriana kan nog steeds enthousiast raken als zij vertelt over de fantastische sfeer in huize Tomboulis.

Onlangs ontdekte ik in het boek *Rebétika Tragouída* een kort stukje uit een interview dat Petrópoulos in 1972 met Alexandra, de vrouw van Tomboulis, had. Daarin vertelt Alexandra over de instrumenten die haar man bespeelde en de kunsten die hij zo nu en dan uithaalde: 'Mijn man, Agápios Tomboulis, speelde *oud*, *oudóla*, banjo (= *çümbüş*), *defi* (tamboerijn) en *toúmbano* (vaastrommel). En hij speelde ook *zília* (vingerbekkentjes). En als hij ergens was en hij had geen instrument bij zich, dan pakte hij een dienblad en begon daar bam-bam-bam op te slaan. Hij deed ook wel eens schapen uit een dorp na: bèèè...bèèè. Dan bond hij schapebellen aan zijn been en zong hij – ach, die schat van me kon zo mooi zingen – en hij riep bèèè...bèèè, terwijl de bellen klingelden. Hij had ook een ander soort *oud*, een ronde, en dat noemde hij een '*oudóla*'. Hij zei hoe hij het instrument wilde hebben en anderen maakten dat dan voor hem, net zoals een naaister een jurk maakt. Het was zijn uitvinding...'⁶ Toen ik dit over de telefoon aan Stavriana voorlas, reageerde ze verrukt en zei: 'Het is alsof ik

de stem van Alexandra hoor!' Dus dat vreemde platte ronde instrument heette een *oudóla*! Afgaande op bestaande foto's kunnen we inmiddels concluderen dat Tomboulis (ten minste) drie *oudóla*'s heeft bezeten.

Tomboulis: artiest en componist

Agápios Tomboulis is op talloze plaatopnamen uit de periode 1929-1960 te horen. Op een aantal als solist, maar meestal als begeleider op zijn *oud*. Ook bestaan er opnamen waar hij zelf zingt, in het Grieks en in het Turks. Geen wonder, want hij kwam oorspronkelijk uit Istanbul. Tomboulis heeft ook een aantal composities op zijn naam staan waaronder 'Μπαμ και μπουμ μη τρως' (Bam en boem, eet niet) en 'Έλα Δημητρούλα μ' έλα'⁷ (Kom m'n Dimitroula kom), een lied uit 1951 dat Tomboulis aan Dímitra, de moeder van Stavriana, opdroeg en dat door Roza gezongen wordt⁸. Er is nog flink wat onderzoek nodig, voordat de definitieve biografie van Agápios Tomboulis geschreven kan worden. Het begin is er... 🐼

Ik ben bijzonder veel dank verschuldigd aan Stavriana en Harry Gen-Livadarou, Aleka en Christos Prasa, en mede-expeditielid Paula Jansen.

⁵ Mogelijk een fout. Andere bronnen melden dat de moeder van Tomboulis *Peristera* heette.

⁶ De originele Griekse tekst is te vinden op bladzijde 267 van *Rebétika Tragouída*.

⁷ Niet te verwarren met de beroemde compositie van Panayotis Toundas, *Dimitroula mou*, één van Roza Eskenazi's andere succesnummers.

⁸ Beide nummers zijn op YouTube te beluisteren.